

MORALNI NAGLASC I U KNJIZI O TOBIJI

Drago ŽUPARIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
Josipa Stadlera 5, BiH - 71000 Sarajevo
carus@bih.net.ba

Sažetak

Knjiga o Tobiji (Tob) je jedna od manje poznatih knjiga Staroga zavjeta napisana između III. i II. st. pr. Krista. Već od prvih svojih stranica Tob naglašava djela pravednika koja mu donose spasenje, kao npr. pokapanje mrtvih. Moralna doktrina Tob u skladu je s ostatkom biblijske književnosti čije je pripovijedanje puno moralnog nauka, a sadržaj donosi životnu priču jedne židovske obitelji u progonstvu. Dok u Tob ponajviše govori pobožni Tobitov lik, od njega se mogu čuti moralna pouka i mudra načela, poglavito kroz upute sinu Tobiji prije odlaska na dalek put. Autor ovoga članka sažeto prezentira odabrane moralne naglaske u Knjizi svrstavajući ih u četiri cjeline: Tora i Deuteronomij, društveno-politički moral, pravednost kao struktura općeg morala, vjerski moral. Knjiga o Tobiji dokumentira svjedočanstvo vjernikâ koji se bore sa svim stvarnostima ovoga svijeta, bez predrasuda i privilegija.

Ključne riječi: Tora, Deuteronomij, solidarnost, pravednost, milostinja, nacionalni osjećaj, spolni moral, molitva.

Uvod

Knjiga o Tobiji¹ pripada mudrosnoj tradiciji Izraela, čije je stranice kršćanski puk očuvao. U Tob čitamo dokumentirano svjedočanstvo vjernikâ koji su pri-

¹ Autor članka je Knjigu o Tobiji obradio u doktorskoj disertaciji: Drago ŽUPARIĆ, *Teološka poruka u dijalozi Knjige o Tobiji*, Sarajevo, 2009.

hvatili stvarnost ovoga svijeta. Nadahnut biblijskim motivima, pisac Tob piše jednu obiteljsku povijest zaokruženu u cjelinu, dajući u obliku novele bogatu religiozno-moralnu poruku. Dakle, autoru je na srcu moralni cilj pa, stoga, Knjizi o Tobiji možemo pripisati i mudrosni karakter, koji želi na daljnja pokoljenja prenijeti moralnu i religioznu pouku u dramskom, umjetničkom i fiktivnom obliku, iznoseći životnu iskustvenu priču.² Zato su neki autori mišljenja kako ovu knjigu možemo svrstati u kontekst midraša³ i didaktičko-moralnoga priručnika⁴.

Osim toga, treba imati u vidu dominantne elemente u Knjizi: 1) ukazati na djela što ih Bog čini pravednom Izraelcu (Tobitu) dok je u izgnanstvu; 2) pokazati sunarodnjacima kako pobožan Židov u izgnanstvu konkretno pomaže drugima, živeći prema Božjem zakonu (usp. Tob 4,21). Pisac je napisao Tob za Židove kojima je vjernost Bogu bilo središnje pitanje uslijed kulturalnoga meteža.⁵ Jedan od ciljeva Knjige je zasigurno i preporuka činiti dobro drugima dok ima vremena, a posebno onima, kako kaže Pavao, domaćima u vjeri (Gal 6,10). S obzirom na svrhu Knjige nadbiskup I. Šarić u predgovoru Tob piše: »Svrha je knjizi da pokaže čudesno djelovanje Božje providnosti, koja pobožna čovjeka ne štedi od teških kušnja, ali mu napokon njegovu bol pretvara u utjehu i radost. Ta se svrha opaža jasno u cijeloj pripovijesti i iz riječi anđela Tobiji i njegovu sinu. Osim toga hoće knjiga Tobijina da nam predoči divan izgled djeLOTVORNE ljubavi prema bližnjemu, velike strpljivosti, prokušane pobožnosti, vjerne privrženosti pravoj vjeri i čistoga čudorednog života, a sve to u vrijeme progonâ i u sredini pogana.«⁶

² Komentator Gianni Trabacchin primjećuje kako pripovijedanje u Tob ima važnu karakteristiku; konstantno se smjenjuju proza i poezija, pripovijedanje i molitva. Riječ je o stilu i načinu sastavljanja, koji želi privući pozornost čitatelja i spontano ga uvesti u svakodnevicu između duhovnosti i teologije. Usp. Gianni TRABACCHIN, *Giona e Tobia*, Padova, 2008., 93.

³ Čini se da bi Tob mogao biti didaktičko-moralni *midraš* koji se kreće oko tri bračna para: Tobita i Ane, Tobije i Sare, te natpovijesnoga para anđela Azarije/Rafaela i demona Asmodeja. Usp. Gianfranco RAVASI, *Il cantico della misericordia* (Tb 13), u: *Parola, Spirito e Vita*, 29 (1994.) 1, 75.

⁴ Usp. Juan PRADO, *La indole literaria del libro de Tobit*, u: *Sefarad*, 7 (1947.) 2, 373–394 i neke druge autore, kao npr. Wilfrid J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, Zagreb, 1987., 401: »samo na prvi pogled rekli bismo kako se radi o midrašu« (poučnom rabinskom izlaganju Biblije).

⁵ Usp. Irene NOWELL, *Tobit*, u: *The Collegeville Bible Commentary. Old Testament*, Minnesota, 1992., 832–844.

⁶ *Stari zavjet I, Povijesne knjige*, preveo i bilješke priredio dr. Ivan Evandelist Šarić, Sarajevo, 1941., 773.

Antičko razdoblje nije pokazivalo velik interes za proučavanje Tob. Većina znanstvenika tvrdi da je svrha Tob didaktičkoga i parenetskoga⁷ karaktera, tj. izgradnja čitateljâ, koji se mogu poistovjetiti s patnicima Tobitom i Sarom, i koji trebaju upute o moralnoj izgradnji.⁸ Inače, sam korijen imena *Tobit* i *Tobija* je isti – izraz *tôb*, što označava »dobar« i »lijep«, što objedinjuje u sebi i moralno i estetsko. Nije sumnjati da je pisac Tob pobožni Židov koji uživa »u zakonu Jahvinu« služeći se pripovijedalačkim i laganim stilom, da bi čitateljima pokazao Božje ostvarenje obećanja u konkretnim događajima.

1. Moralna tematika

1.1. Tora

Studij izvora pokazuje kako je nepoznati autor Tob bio prilično upućen u poznavanje Svetoga pisma. Ostao je vjeran religioznoj praksi, štovišu, s tendencijom tradicionalizma. Nadalje, živeći u dijaspori, bogobožan je, navezan na predaju, proročke spise, Mojsijev zakon, propise o posjeti Hrama u Jeruzalemu, poštuje propise o milostinji, desetini i prvinama itd. Treba reći da dijaspora također pruža mogućnost u pronalaženju novih strategija koje su u skladu s *Torom*, ali u svakom slučaju ostajući vjeran prema njoj. Pisac Tob ponekad izrijeком imenuje izvor iz kojega je crpio građu za svoje djelo, što vrijedi za »Zakon«, odnosno, »Knjigu Mojsijevu« (6,13; G^{II}: 7,13) i »proroke«, od kojih su Amos (Tob 2,6) i Nahum (G^{II}: 14,4; dok G^I ovdje govori o Joni)⁹ eksplicitno citirani.¹⁰ *Zakon* bi mogao biti temeljni izvor moralne svijesti u Tob i čini da čovjek može živjeti. Stoga ne čudi da će Tobit u 14,9 reći: »Ti pak drži zakon i zapovijedi, budi milosrdan i pravedan da ti bude dobro.« Tobit zajedno sa svojom ženom Anom i sinom Tobijom skromno i pobožno nastavlja opsluživati Mojsijev zakon u progonstvu, ne jedući poganska jela.¹¹ Tobit je nastavljao činiti djela milosrđa, poslušan Božjem zakonu, pokapao je Židove koji su bili ubijeni po naređenju kralja Sanheriba, iako je za takva djela bio optužen kod kralja.

⁷ *Pareneza* = opomena, savjet, moralna pouka.

⁸ Usp. Carey A. MOORE, *Tobit, Book of*, u: David Noel FREEDMAN (ur.), *The Anchor Bible Dictionary*, VI, New York – London – Toronto, 1992., 589.

⁹ Oznake G^I i G^{II} označavaju dvije različite recenzije grčkog teksta.

¹⁰ Usp. Michael WEIGL, *Die rettende Macht der Barmherzigkeit: Achikar im Buch Tobit*, u: *Biblische Zeitschrift*, 50 (2006.), 217.

¹¹ Lev 11 i Prnz 14 govore o jelima koja nisu bila pripremljena prema zakonskim propisima. O Mojsijevu zakonu vidi više u članku: Johann GAMBERONI, *Das »Gesetz des Mose« im Buch Tobias*, u: Georg BRAULIK, *Studien zum Pentateuch*, Wien, 1977., 227–242.

Pnz 31 – 32 jedan je od utjecajnijih tekstova na Knjigu o Tobiji. Tobit prakticira dvije moralne karakteristike: strah Božji, poštujući Zakon obrednim ceremonijama (slavi Pedeseticu) i ljubav prema bližnjemu (za stolom želi blagovati s nekim siromahom; usp. Tob 2,2). Tobitova vjernost prema zakonu Božjem osobito se ogledala u pokorničkoj praksi, plemenitosti prema služiteljima svetišta, ljubavi prema Hramu (1,4s; 13,10s; 14,4s), i monogamnoj ženidbi.

Tobit se svakodnevno trudio držati uputa Zakona. On je tipičan primjer čovjeka »pravednika«, koji djeluje po Zakonu, odnosno Božjoj volji, što smatra velikom vrijednošću i zbog čega je svoj život doveo u opasnost pokapajući ubijenog sunarodnjaka. Martin Luther¹² primijetio je sličnosti između Knjige o Tobiji i grčke tragedije, pri čemu je više nego očita sličnosti sa Sofoklovom *Antigonom*. Iz obje priče izrastaju heroji svojim primjerom hrabrog pokapanja mrtvih, protivu službenoj zabrani i riziku kazne. Tako časna moralna tradicija ostaje pri svome, nasuprot političkoj tiraniji. Tobitova istančana i (pre)osjetljiva savjest za Zakon ponajviše se uočava u dijalogu s Anom (2,11-14). U trenutku kada očekuje suosjećanje od supruge, ne nalazi ga, te poput Joba ostaje usamljen. Ana dovodi u pitanje Tobitov pobožni život i, na temelju duboke potresenosti zbog takva nerazumijevanja, nešto će kasnije uslijediti Tobitova molitva Bogu za pomoć. Tobitova bogobojaznost ili »strah Božji« su zapravo pozadina njihova konflikta, koji Tobitu treba biti motivom moralnog djelovanja, a što je u biti sinonim za »pravednika«.¹³

Budući da je Gospodin dao Zakon, zdravlje ovisi o samom Izraelu i njegovu zauzimanju za životni red.¹⁴ Vjerski i ćudoredni odgoj ponajviše zaokupljaju Tobitovu pozornost, tako što upućuje sina Tobiju u Mojsijev zakon. Tako, primjerice, kada anđeo Tobiji namjenjuje Saru (6,7s), važan tekst odnosi se na Mojsijev¹⁵ zakon¹⁶ glede udaje kćeri jedinice i nasljedstva, odnosno, na Tobiju koji će oženiti Saru pod prijetnjom smrtno kazne.

¹² Nagađa se čak da su u tom smislu Grci preuzeli od Židova ovu temu. Usp. E. Theodore BACHMANN (ur.), *Luther's Works*, XXXV, Philadelphia, 1976., 345.

¹³ Strah Božji ni u kom slučaju ne znači poremećen odnos između Tobita i Boga. Tko se Boga boji i hodi njegovim putem, baštinit će sreću i blagoslov (usp. Ps 1,3).

¹⁴ Usp. Paul DESELAERS, *Jahwe – der Arzt seines Volkes*, u: *Geist und Leben*, 55 (1982.), 4, 295s. Deselaers u Tobitovoj oslijepljenosti vidi socijalnu metaforu, jer sljepilo povećava osamljenost prognanika i onemogućuje doprinošenje dobru obitelji.

¹⁵ U 6,13 nije jasno na koji se zakon Tore odnosi udaja Sare za Tobiju. C. A. Moore misli na usmenu predaju. Usp. Carey A. MOORE, *Tobit: A New Translation with Introduction and Commentary*, Doubleday, 1996., 204.

¹⁶ Preporuka κατά την κρίσιν της βίβλου Μωυσέως (po Mojsijevu zakonu) – nije jasno na koji se konkretni tekst misli, nego se radije upućuje na neku općenitu tradiciju utemeljenu na predaji. Usp. Johann GAMBERONI, *Das »Gesetz des Mose« im Buch Tobias*, 229.

U prizoru iz Raguelove kuće u 7,9-14 nalazi se pozadina opsluživanja Mojsijeva zakona, što je inače nit koja se provlači i kroz cijelu Knjigu. Tako, obdržavanje Mojsijeva zakona u neprijateljskom okruženju, na putu jednoga Židova, postaje vjerničkim odgovorom. I rečenica u 7,9 »Nakon što su se oprali i okupali...« ide u prilog strogo puritanskom opsluživanju Zakona, onako kako je to tradicija činila.¹⁷

Po Mojsijevu zakonu i odlukom Neba Sara je dana Tobiji za ženu, dok su prethodna sedmorica tek izabrana »od naše braće« (7,11). Dok pisac opisuje svadbu Tobije i Sare (usp. Tob 7), upravo inzistira na obdržavanju Božje riječi koja je vodič na životnome putu – i pojedinca i pojedinih obitelji. U tom kontekstu *Tora* nije tek zaokružen legalan sustav, nego niz propisa za pojedinca koji živi u tuđini. Nepromjenjivi *Zakon*, jer je od Boga, zahvaća u život pojedinca.¹⁸

Tob u svakom slučaju veliča vjernost Zakonu, čak i usred poteškoća u progonstvu. Bog blagoslivlja/nagrađuje pravednika koji poštuje zapovijedi. No, Tob ide dalje – kroz priču pravednoga Tobita, koji je postao slijep – pokazuje kako Bog može staviti na kušnju nevinog čovjeka, ali ga nikada ne napušta, već bdije nad njim nagrađujući ga u dogledno vrijeme. Takva poruka nade zvuči utješno vjernicima XXI. stoljeća.

1.2. Deuteronomij

John Craghan promatra teološki utjecaj Deuteronomija na Knjigu o Tobiji tako da je naziva »preuređenim Deuteronomijem« (*Deuteronomy Revisited*),¹⁹ budući da se u Knjizi ogleda životni stil koji uključuje pristajanje uz Savez.²⁰ Takva deuteronomistička pozadina inzistira na vjernosti prema Bogu i ogleda se u solidarnosti s onima u okruženju, jer blagoslivljati Boga može samo onaj koji konkretno pomogne marginalnom čovjeku u društvu. Temeljna teorija oprav-

¹⁷ Ispunjavanje Zakona odvija se uzduž dva temeljna pravca: *endogamijom* prema ženidbenom zakonodavstvu i *liturgijskim obredom* – posebno mrtvačkim (3,1-6.11-15; 4,4; 8,5-8; 14,8.12-13), iako ponekad s primjesama pučkoga krivovjerja, kao u slučaju prinošenja kruha i vina na grobovima (4,17), koje zabranjuje Pnz 26,14.

¹⁸ Usp. Johann GAMBERONI, Das »Gesetz des Mose« im Buch Tobias, 241–242.

¹⁹ Usp. John CRAGHAN, *Esther, Judith, Tobith, Jonah, Ruth*, Wilmington, 1982., 132.

²⁰ Usp. John CRAGHAN, *Ester, Giuditta, Tobia, Giona*, Brescia, 1995., 122. Vjera se u Starom zavjetu predstavlja kao povezanost sa Savezom i prepoznavanje Božjega povijesnoga djelovanja. U sadašnjosti uključuje vjernost Savezu u poslušnosti i strahu, a u budućnosti pouzdanje i nadu. Subjekti Saveza su Bog u svojoj konkretnoj fizionomiji povijesnoga djelovanja za Izrael, a s druge strane Izrael u svojem političkom, društvenom i kulturnom utemeljenju. Usp. Benito MARCONCINI, *Fede*, u: Pietro ROSSANO – Gianfranco RAVASI – Antonio GIRLANDA (ur.), *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, Milano, ⁵1994., 536–552.

danja Tobitu vrijedi kao pouka za sina: pravednost donosi blagoslov, a zloća prokletstvo (4,6).²¹ Ovakvi savjeti odjek su deuteronomističke teologije Staroga zavjeta (usp. Ps 1,1-3; Pnz 28,1; Izr 27 – 30). Prema deuteronomističkom nauku²² vjernost znači blagostanje i napredak, a nevjernost Bogu donosi nesreću. Dok Gospodin udara Jeruzalem zbog zloće njegovih sinova, istovremeno iskazuje smilovanje prema pravednicima (Tob 13,8). Dakle, na stranicama Tob iščitavamo tipično deuteronomističku teologiju: Bog s »dva lica« – Bog koji kažnjava, ali koji i pokazuje milosrđe. Deuteronomistički nauk o retribuciji osobito je uočljiv u 11,15: Bog je dopustio nevolju, ali također iskazuje svoje milosrđe (usp. 13,2-5; 1 Sam 2,6, Mudr 16,13) te apsolutno drži vlast nad životom i smrću.²³

Moralno poimanje Knjige je na starozavjetnoj crti.²⁴ Ono teži prije svega negativnom vidu zapovijedi, primjerice: Poštuj majku i *ne čini* joj ništa nažao, ... *nemoj* joj nikakvim svojim postupkom ožalostiti dušu. Sinko, *ne zaboravi* je... (4,3-4); *Ne čini* nikome ono što ti sam mrziš. *Ne pij* vino... (4,15). Nagradu za dobra djela, iako su ona konstantno pridržana suverenoj Božjoj dobroti, Tobit vidi u blagostanju (4,21), u izobilju materijalnih dobara (1,12-13; 4,12), u moćnom potomstvu (3,9,15; 4,12; 6,18; 10,13; 14,3), u dobrom glasu (7,6-7; 10,12).

Deuteronomističku teologiju u Tob susrećemo na brojnim stranicama kao npr. u blagovanju hrane (1,11), u obvezi pokapanja mrtvih (1,17-20; 2,38), u solidarnosti s potrebnima (4,7-11,16) itd. Treba imati u vidu jasnu piščevu poruku Židovima u vremenu kada su se pitali o smislu svoje vjere i njezine primjene na trenutačnu kriznu situaciju: hrabrost je biti različit, ali ostati vjeran duhu Mojsijeva zakona i perspektivi Deuteronomija. Stoga se može zaključiti piščeva snažna povezanost s biblijskim izvorima: mudrosnom tradicijom, pjesmama i psalmima i osobito s deuteronomističkim naukom.

²¹ Usp. John CRAGHAN, *Ester, Giuditta, Tobia, Giona*, 143.

²² Pisci knjiga Pnz, Jš, Suci, Sam i Kr u duhu čuvara Zakona i Saveza promatraju djela Božja u povijesti Izraela, u njegovoj vjernosti ili nevjernosti Savezu i Zakonu. Naglašavaju vjernost Jahvi i njegovu Savezu, promatraju povijest u svjetlu poziva suvremenicima da ispituju svoju savjest i pokažu im u čemu se sastoji put spasenja. Deuteronomist piše u vrijeme babilonskog sužanjstva, s namjerom da prikaže slom kraljevstava Izraela i Judeje kao nužnu posljedicu grijeha protiv Zakona što ga je Bog dao na Sinaju. Usp. Alexander A. Di LELLA, *The Deuteronomic Background of the Farewell Discourse in Tob 14,3-11*, u: *Catholic Biblical Quarterly*, 41 (1979.), 380–389.

²³ Ideja deuteronomista je da Gospodin ne nanosi samo uvrede, nego također i ozdravlja (usp. Pnz 32,39). Kada deuteronomist naglašava obdržavanje Zakona tada ističe njegovu spasiteljsku vrijednost. Ako Izrael zavapi Gospodinu, poput Tobita, Gospodin će čuti i promijeniti njegovu sudbinu (Pnz 30,1-4). Kada je riječ o deuteronomističkoj retribuciji, autor A. A. Di Lella posebno ukazuje na devet točaka Tobitovih savjeta sinu i unucima pred smrt u 14,3-11. Usp. Alexander A. Di LELLA, *The Deuteronomic Background of the Farewell Discourse in Tob 14,3-11*, 380–389.

²⁴ Usp. D. Giuseppe PRIERO, *Tobia*, Torino, 1963., 40.

2. Društveno-politički moral

2.1. »Dijeli milostinju od svoga dobra«

Poruka Knjige je osobito usredotočena na etičko-moralno područje. Dijelovi Tob 1,3-13; 2,1-9; 13,7-18; 14,4-7 govore o Tobitu kao uzoru pobožnog Izraelca koji, unatoč raskolu, ostaje vjeran Jeruzalemskom hramu, živi uzornim bračnim životom, prakticira milostinju i obdržava zakonsku čistoću. Moralnost čina, o kojoj pisac na poseban način govori, uistinu je srce Knjige i pohvala milostinji (1,17-18; 2,2-4; 4,7-11.16-17; 12,8-9).²⁵ Pisac predstavlja Tobita primjerom pravovjernoga Židova u dijaspori, tako da se oko njega razmataju teze tradicionalne židovske teologije u poslijesužanjskom razdoblju, počevši od *morala djela*, što se ponajviše ogleda u davanju milostinje (4,7-11; 12,8-9).

Dobra djela su blago za teške dane. Stoga razlog davanja milostinje leži u pojmu »dobar polog« (θέμα)²⁶ koji se s vremenom nakuplja, a u danima nevolje dobro dođe. Tobitova predodžba o blagu je upravo takva. To je razlog sigurne zaštite mladome Tobiji, koja će ga osloboditi smrti i tame, a ujedno će biti ugodan prinos i štovanje dostojno Boga. I ovakvo naučavanje proizvod je tradicionalnoga blaga u Izraelu: milostinja siromahu golemo je blago kod Gospodina.

(G ¹) Tob 4,9: θέμα γὰρ ἀγαθὸν θησαυρίζεις σεαυτῷ εἰς ἡμέραν ἀνάγκης. (jer ćeš si tako <i>osigurati</i> obilno blago za dan nevolje).	Mk 10,21: Isus ga nato pogleda, zavoli ga i rekne mu: »Jedno ti nedostaje! Idi i što imaš, prodaj i podaj siromasima pa ćeš imati <i>blago na nebu</i> (θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ). A onda dođi i idi za mnom.«
--	--

Ovakva starozavjetna formulacija (Tob 4,9) na crti je novozavjetnog učenja kakvo nalazimo u Mk 10,21, gdje se *blago na nebu* odnosi na zagrobni život.²⁷ Autor Tob uvijek se vraća na isti izvor, koji se može ovako definirati: ne okreći svoj pogled od siromaha, pa ni Bog neće odvratiti svoj pogled od tebe. Sličnu formulaciju nalazimo u Sir,²⁸ samo što Tob dodaje pridjev »sav« (παντὸς) koji se odnosi na sve siromašne: »Svima pravednima udijeli od svojega imetka milo-

²⁵ Usp. Gianfranco RAVASI, Tobia, u: Pietro ROSSANO – Gianfranco RAVASI – Antonio GIRLANDA (ur.), *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, 1584.

²⁶ θέμα = temelj. Vulgata donosi izraz *praemium* = *nagrada*. To je blago koje će se uzvratiti u trenutku potrebe ili bilo koje nevolje (usp. Mt 6,4).

²⁷ Usp. Klaus KOCH, *Der Schatz im Himmel*, u: *Leben angesichts des Todes. Beiträge zum theologischen Problems des Todes*, Festschrift für Helmut Thielicke, Tübingen, 1968., 47–60.

²⁸ Sir 4,4-5: »Ne odbij molbe nevoljnika i ne odvrćaj lice svoje od siromaha. Ne odvrati pogleda svoga od potrebita i ne daj nikomu prilike da te kune.«

stinju i ne budi škrte ruke. Ne okreći lica ni od jednog (ἀπὸ παντός) siromaha pa neće ni Bog okretati svoje lice od tebe« (4,7). Dakle, suosjećanje i ljubav za siromašne veoma je naglašena.

U Knjizi o Tobiji spominje se još jedan važan vid društvenog života: poziv na isplatu plaće radniku (4,14), kao i na suzdržavanje od svakoga grijeha (4,12–13,21). Redci 4,14–16 sadržavaju upute koje reguliraju odnos prema drugima, odnosno poštovanje prema subraći. Tako čineći, čovjek će imati milost od Boga, njega Bog neće napustiti, neće ga snaći nikakvo zlo (12,7), te mu je zajamčen uspjeh (εὐοδία) (4,6.19; 5,17.22; 7,17; 8,7.17; 10,14; 12,6s). Dobro učiniti je zalag Božje zaštite, blago koje oplemenjuje i dobar polog za dan potrebe (usp. 4,9). To oslobađa od smrti i ne dopušta otići u mrak (4,10; 12,9). Posljednja uputa što je anđeo govori prije no što će nestati iz Tobitove kuće jest da treba blagoslivljati i veličati Boga, potvrđujući vrijednost i učinkovitost molitve i milostinje (12,1–5). Dakle, najvažniju piščevu poruku izgovara anđeo: hvaliti Boga, moliti, činiti dobro i davati milostinju. Koliko je važna milostinja potvrđuje i ova činjenica: naime, ako pažljivije pročitamo tekst uočit ćemo kako je sadržaj Tob zapravo uokviren u pojam milostinje, jer Tobit na početku Knjige kaže u prvom licu da je činio mnoga milosrdna djela (1,3), a na kraju pisac (tj. u trećem licu) za nj kaže da je *nastavio dijeliti milostinju* (14,2).

2.2. Politika

Nakon smrti Aleksandra Velikog (323. god. pr. Kr.), koji je donio grčku kulturu i civilizaciju u te krajeve, Bliski istok se susreće s kolonizacijom.²⁹ Židovski narod zahvatilo je veliko previranje, u smislu da je vodeća klasa postala politički neznatna zbog opiranja otvaranju novom svjetskom poretku te nije bila dovoljno snažna oduprijeti se helenizmu. U tom kontekstu vodeći narodni sloj našao se u određenoj zasljepljenosti zbog vjernosti vlastitoj tradiciji i zbog straha pred vlašću stranaca. Pisac Tob ozbiljno tretira kriznu situaciju i jako mu je stalo do očuvanja vjerske tradicije svojega naroda.

Tob 2,3 spominje okrutnu smrt nekog anonimnog Židova koji je »zadavljen« i »bačen« na trg. Upotrijebljeni glagol στραγγαλώω mogao bi se dovesti u vezu s imenicom στραγγαλιά, -άς, ή (čvor, petlja, uzao) iz Iz 58,6, pri čemu je ubojstvo bilo sastavni dio politike progona, od strane vlasti. Umjesto siromaha

²⁹ Helenizam je razdoblje od Aleksandra Makedonskoga († 323. god. pr. Kr.) do rimskoga cara Augusta, kada su se grčka kultura i ideje proširili diljem staroga svijeta. Došlo je do stapanja grčke i orijentalne kulture. Usp. Helenizam, u: *Biblijski leksikon*, Zagreb, 1984.,108.

koji je trebao sjesti s Tobitom za stol o Blagdanu sedmica, Tobija je pronašao zadavljenog sunarodnjaka ostavljenog (bačenog) na trgu. I u ovom slučaju po-
božni Tobit preuzima brigu za njegov ukop, pokazujući time prema ubijenom
oblik vjernosti, koju je bio spreman skupo platiti, tj. po cijenu da političkoj
vlasti položi račun za takav čin.

Dakle, Tobit je i u progonstvu nastojao vjerno obdržavati židovske obi-
čaje i poštivati Zakon. Neki autori primjećuju kategoriju *političke slobode* i *slo-
bode savjesti*.³⁰ Unatoč svemu, Tobit ima sredstva na sigurnom kojima može
raspolagati i na što može računati (srebrnjaci pohranjeni kod Gabaela). Iako
je Tobitov kapital u inozemstvu, situacija je, ipak, nesigurna. Zato treba reći
kako se i ne radi baš o pravom siromaštvu, premda bi to što ima sina jedinca
moglo upućivati na situaciju slabosti i inferiornosti. Vidljiva je činjenica Tobi-
tove suradnje sa stranim vlastima (usp. 1,13-14), pri čemu je imao neku korist.
No to nipošto nije značilo negiranje vlastite vjere, budući da nije pristajao ni
na kakav kompromis u vjerskim stavovima, čak i po cijenu života, kao kada je,
primjerice, pokopao mrtvog sunarodnjaka. Sukladno tome, može se zaključiti
kako je Tobit u vanjskoj neslobodi sačuvao nutarnju slobodu koja ga je poticala
na plemenito djelovanje, poštujući Zakon i moralni zakon.

2.3. *Solidarnost*

Teške životne prilike Židova, često i u neprijateljskom okruženju, ponukale su
pisca na sastavljanje ovakva spisa. Međutim, ljudi u izgnanstvu su znali ostati
povezani i crpiti snagu iz međusobne solidarnosti u svojim osobnim i obitelj-
skim krugovima. To pokazuje i spomenuti primjer iz Tob 2, kada se Tobit opet
našao na svome sa ženom Anom i sinom Tobijom o Blagdanu Pedesetnice, pri
čemu se nije želio sâm radovati, nego tu radost podijeliti s drugima, držeći se
nekoga životnog pravila da slavlje bez solidarnosti i nije slavlje. Starozavjetno
zakonodavstvo držalo se tzv. »etike brata«, utemeljene na svijesti i obvezi soli-
darnosti među članovima zajednice (usp. Pnz 15,7; 17,15; 18,15-18.). Budući da je
u Tobitovu poimanju svaki pripadnik Božjega naroda ujedno i »brat«, potpora
i pomoć potrebne su, također, i izvan granica matične domovine – u dijaspori.
Pojam »brata« protezao se i na ženu (Pnz 15,12).³¹

³⁰ Usp. Romeo CAVEDO, La speranza del povero in Tobia, u: *Evangelizzare pauperibus: Atti della XXIV settimana biblica*, Brescia, 1978., 322.

³¹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Biblijske teme*, Zagreb, 2004., 282. »Na taj način 'bratstvo' stoji kao najviša norma svakoga 'prava' i Izrael postaje prostor u kojem vladaju bratski odnosi. Ova 'bratska' solidarnost prožima cijelo društvo.«

Redci 4,5b-11 puni su preporuka o solidarnosti, tiču se društvene pravednosti, odnosno ljudskog odnosa prema bližnjemu.³² Činiti ono što je u skladu sa Zakonom traži se ne samo u domovini, već i u progonstvu. Što se tiče različitih zakona kod Židova, naglasak je stavljen na one obredne, ali najpotrebniji je onaj koji se odnosi na solidarnost³³ među prognanim Židovima.

2.4. Nacionalni osjećaj

Tobit je, naprosto, opsjednut plemenom i obitelji, kako pokazuju brojne referencije kada se radi o pređima (τοῦ πατρός μου), srodstvu (τοῖς ἀδελφοῖς μου), plemenu (γένος, συγγενής).³⁴ U moralno shvaćanje Tob ulazi također ideja solidarnosti u grijehu i kazni između pojedinca i naroda (3,3-4; 13,5s), pri čemu kazne imaju tendenciju dovesti do pokajanja. Stoga je dobro naglašen teokratski nacionalni osjećaj. »Sinovi Izraelovi« (13,3), »sinovi proročki« (4,12), čine *natio*, naš »rod« (1,3; 2,3), sastavljen od »braće« (1,10.16; 2,2 itd.) prema kojoj se postupa blagonaklono i iskazuje posebna ljubav (1,17; 2,2), iako su pravila u tom pogledu formulirana općenito (usp. 4,7-11.16). Nema govora o bilo kakvom sukobu između plemena sa sjevera u odnosu na jug. Judeja se spominje samo kao regija (1,18). Spomenuti su otpadništvo i stranputica Naftalijeva plemena (1,4-5; 5,14), kao i njihov loš primjer među poganima (1,10). Međutim, sada su razasuti u svojevrsnom »zatočeništvu« među ljudima gdje bi se trebalo kajati (3,3-4), da se vrate u zemlju svojih otaca i središte njihova kulta, tj. u Jeruzalem gdje se prinose žrtve (1,4s; 5,14; 13,10s).³⁵

³² Među tjelesnim djelima milosrđa (gladnoga nahraniti, beskućnika ugostiti, gologa zadjenuti, bolesnoga i utamničenoga pohoditi, mrtvoga pokopati) milostinja spada u glavna svjedočanstva bratske ljubavi. Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., br. 2447, 598.

³³ Značajnom temom *solidarnosti* Tob ulazi u kontekst onoga što će o ljudskoj solidarnosti reći Drugi vatikanski koncil u GS 32, tj. da se ljudi »jedan prema drugome ponašaju kao braća«, da »solidarnost treba neprestano rasti sve do onoga dana kada dođe do svoje punine«, DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 32, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1986. Također i AA 14 kaže da solidarnost narodâ treba promicati i preobraćati u istinski bratski osjećaj, usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Apostolicam actuositatem. Dekret o apostolatlu laika* (28. XI. 1965.), br. 14, u: *Dokumenti*.

³⁴ Usp. David McCracken, *Narration and Comedy in the Book of Tobit*, u: *Journal of Biblical Literature*, 114 (1995.), 414.

³⁵ Što se tiče organizacije prognanih Židova, nema govora o institucijama ili konkretnim osobama. Usp. D. Giuseppe PRIERO, *Tobia*, 41.

3. Struktura općeg morala

3.1. »Čini pravedna djela svega svoga vijeka«

Pročitavši Knjigu o Tobiji lako ćemo zaključiti kako se radi o pravedniku kojeg su pritisljali i ljudi i Bog. Tobitova pravednost uključuje cjelokupno njegovo vladanje koje je u skladu s voljom Božjom te ima uporište u Božjoj pravednosti. Tob je knjiga koja veliča dobro, lijepo i pravednost kao izvor sreće. Tobitova pravednost nije uključivala samo njega kao pojedinca, nego ona obuhvaća prostor pravednosti i u društvenom djelovanju kroz odnos s drugim ljudima. Ova teza ima svoje čvrsto uporište u konkretnim likovima, gdje je jahvistički ideal pravednoga vjernika uosobljen upravo u liku Tobita i Sare.³⁶

Mudri životni savjeti u Tob 4 nisu čisti svjetovni humanizam, nego svoje utemeljenje imaju u religiji, s ciljem djelovanja u strahu Božjemu i u pravednosti. Ići putem pravednosti znači činiti pravedna djela i živjeti čestito. Pravda, pobožnost, ljubav prema bližnjemu, stvari su koje leže na srcu Tobitu i stalo mu je prenijeti ih na sina.

U zaključnim riječima 12,6s anđeo će posebno naglasiti milostinju u pravednosti.³⁷ Dakle, treba uvažavati ono što čine pravednici pa stoga Joseph A. Fitzmyer upozorava na važnu vezu među pojmovima *pravednost* i *milostinja*, jer je u poslijesužanjskom razdoblju izraz »pravednost/poštenje« u LXX prevedeno kao ἐλεημοσύνη.³⁸ »Naša će, dakle, *pravednost* biti: držati i vršiti sve ove zapovijedi pred Jahvom, Bogom našim, kako nam je naredio« (Pnz 6,25).

Judaizam može poistovjetiti milostinju i pravednost (usp. Bar 5,9; Tob 2,14; 14,9).³⁹ Izrazi *milostinja* (ἐλεημοσύνη) i *pravednost* (δικαιοσύνη⁴⁰) u grčkoj verzi-

³⁶ Jahvist, najstariji izvor Petoknjižja, upotrebljava naziv Jahve (*Jhwh*) za Božje ime. Naspram nesretne situacije, koja je posljedica grijeha, stoji Božje spasiteljsko djelovanje.

³⁷ Starozavjetni pojam *pravednosti* (*sedeq/sedeqah/sadaq*) vrlo je opsežan i bogat značenjem. Za Semite pravednost nije pasivan stav, nego aktivno zauzimanje suca za onoga koji je u pravu pa u tome kontekstu »pravednost« znači ishod suda, tj. oslobođenje okrivljenoga, što je opet čin dobročinstva. U skladu s tim, pravednik je dobar i plemenit čovjek (Tob 7,6; 4,6-9; 14,9). Usp. Pravednost, u: Xavier LÉON-DUFOUR i dr. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1980., 958s. »Pravednost u Starome zavjetu je, zapravo, Božja milost, njegova dobrotta, spas u punom smislu riječi, pobjeda, vjernost, mir i ustrajnost, neporočnost, pravično Božje ponašanje prema narodu«, Adalbert REBIĆ, Pravednost u Starome zavjetu, u: *Bogoslovska smotra*, 62 (1992.) 1–2, 44s.

³⁸ Usp. Joseph A. FITZMYER, *Tobit (Commentaries on Early Jewish Literature)*, Berlin – New York, 2003., 169s. I druga mjesta ἐλεημοσύνη prevode s *pravednost*, kao npr.: Pnz 24,13; Iz 28,17; 59,16; Ps 24,5; 33,5. Odatle je došlo značenje »čin milosrđa«.

³⁹ Novi zavjet nikada ne poistovjećuje pravednost (δικαιοσύνη) s milostinjom (ἐλεημοσύνη); npr. Mt 6,2-4; Lk 11,41; Dj 3,2-3.10.

⁴⁰ Pravednost se, u biblijskome smislu, ne smije toliko shvatiti pravnički. Ona je češće izraz za »ispravan« odnos između Boga i ljudi. Usp. Pravednost, u: *Biblijski leksikon*, 255.

ji LXX puno puta u judaizmu odgovaraju hebrejskoj riječi *s'dāqāh*, što između ostaloga uključuje milosrdno dobrotvorno djelovanje⁴¹ ili jednostavno milostinju. Pojam pravednosti u Tob 4 povezan je s milostinjom i sličnim, nesebičnim, djelima (usp. 4,7.10.16). Stoga Tobit svoje iskustvo prenosi na sina, pošto je svoju pravednost gradio ponajviše ispunjavajući pozitivne zapovijedi, bivajući poslušan Bogu koji se pokazao u konkretnim interventima tijekom povijesti. Božja ljubav prema pravedniku ogleda se u jamstvu da će imati dug život (Izr 4,10); budući da je pravednik mudar, zato je i Božji prijatelj, a Bog ne ljubi nikoga, osim onoga tko se druži s mudrošću (Mudr 7,28). Govoreći o starozavjetnoj pravednosti, Gerhard von Rad kaže da se ona temelji na odnosu prema zajedništvu, gdje se vodi računa o uvjetima i potrebama zajednice, a ne temelji se na nekoj apsolutnoj etičkoj normi.⁴²

3.2. »Ja, Tobit, hodio sam putovima istine«

Izrazi *ἐλεημοσύνη*, *δικαιοσύνη* i *ἀλήθεια* (istina) tiču se rodbinskih, kućnih, plemenskih i nacionalnih veza. Oni su obvezujućeg karaktera te imaju pozitivan i spasonosan učinak. Kada pisac Tob kaže da je Tobitov život bio *hod u istini* (*ὁδὸν ἀληθείας*)⁴³, on razmišlja u kategorijama sigurnoga temeljnog reda, što se može poistovjetiti sa životom po Božjem zakonu (usp. Pnz 5,33; 9,12.16; 11,28; Izr 5,6-7). Tob 1,3 sažimlje život pravednog i milosrdnog Tobita prije i poslije progonstva. Nasuprot ovome stoji stranputica, životna greška, tj. nedopušteno ponašanje. Imenica *ὁδός*⁴⁴ s početka Tob 1 zauzima središnje značenje u sadržaju Knjige, pa je stoga njezino spominjanje programatskog karaktera, postajući vodeći sadržajni motiv. Ne začuđuje da »put« biva pretpostavkom događaja i učinkom pripovijedanja, a to upravo potvrđuje redak 1,3, dajući time takt pripovijedanja, te privlači pozornost na sebe.

⁴¹ Analizirajući neke starozavjetne tekstove u kojima je riječ o odnosu prema drugomu, B. Lujčić zaključuje kako je »biblijsko poimanje odnosa prema drugomu utemeljeno na Božjem odnosu prema čovjeku. Iskustvo Boga kao osobne i zasebne, posve drukčije stvarnosti, bilo je izvorište shvaćanja drugoga kao posebnoga, kao različitoga«, Božo LUJČIĆ, *Drugi – mogućnosti ljubavi*, Zagreb, 2003., 55.

⁴² Usp. Gerhard von RAD, *Teologia dell'Antico Testamento*, I, Brescia, 1972., 418–432.

⁴³ To je središnji pojam u Tob i pojavljuje se trinaest puta.

⁴⁴ Kada je imenica »put« (*ὁδός*) u pluralu, kao npr. u 1,3 kada Tobit kaže da je »hodio putovima istine i pravde«, označava cjelokupno držanje jedne osobe, životni put, uzoran život odgovornoga ponašanja, što poprima čudorednu kvalitetu. Usp. Wilhelm MICHAELIS, *ὁδός*, u: Gerhard KITTEL (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, V, Stuttgart, 1944., 47–56.

Istina⁴⁵ u Tob osobito poprima obrise života jednog Židova u skladu sa zapovijedima i uopće sa židovskim načinom života, što podrazumijeva vjerodostojno i časno ljudsko ponašanje na izgradnju zajednice, što je vidljivo u 1,3; 3,5; 8,7. Oni koji čine istinu (4,6: οἱ ποιῶντες ἀλήθειαν) znači da su obdržavali Zakon.⁴⁶ Tobitova solidarnost i strah pred Bogom, tj. ponašanje na putu *istine*, vežu se sa središnjim pojmom *milostinje*. Tako je svaki solidarni čin ujedno izraz straha Božjega.⁴⁷ Na taj način u Tobitovoj i Tobijinoj spremnosti neminovno se pojavljuje pojam »puta«⁴⁸. U tom smislu istina se pokazuje kao put Božji (3,2), tj. kao njegov plan za izgradnju zajednice.⁴⁹

Pojmovi milostinja, pravednost i istina obuhvaćaju etičku sferu.⁵⁰ Moralna poruka Tob nije nipošto zastarjela ili nezrela, već je na kršćanskoj crti razmišljanja koje isto tako smatra da se Božja moć pokazuje ondje gdje čovjek služi svijetu, prihvaća teško stanje bijede i izopačenosti, kako bi započeo raditi u izgradnji boljega svijeta. Ova knjiga zasigurno ima svoje temeljne i trajne vrijednosne elemente kao i autentičnu biblijsku poruku koja se otprilike može ovako sažeti: Bog je dao svome narodu sposobnost izdržati u svakoj situaciji;

⁴⁵ Istina u Svetom pismu nije filozofski pojam. Kada se radi o odnosu čovjeka s Bogom, onda je povezana sa »služenjem Bogu«: »Odgovori narod Jošui: Služit ćemo Jahvi, Bogu svojemu, i glas ćemo njegov slušati (Jš 24,24); hoditi pred Bogom vjerno i poštena srca« (2 Kr 20,3). Usp. Istina, u: *Biblijski leksikon*, 118. Stari zavjet naziva istinitim (āmūnah) samo ono što je postojano i čvrsto. Grčka riječ ἀλήθεια znači neku vezu s razumom, poklapanje sadržaja nekoga stanja ili iskaza koje taj iskaz izražava. U Starom zavjetu istina označava uvijek nešto utemeljeno na stvarnosti. Zato se ovim pojmom izriče prvenstveno Božje biće kako ga je Izrael u svojoj povijesti doživio: usp. Ps 111,7-8; 146,6; 86,15; 89,15; Izl 34,6. Ono što Bog čini (Dn 4,34) i govori (Ps 119,160) istina je. Zato se možemo potpuno osloniti na njega (usp. Ps 33,4). Čovjek odgovara na to svojom vjerom (Ps 26,3). Usp. Wahrheit, u: Fritz GRÜNZWEIG i dr. (ur.), *Brockhaus Biblisches Wörterbuch*, Wuppertal, 1985., 380.

⁴⁶ Usp. Hermann BÜCKERS, *Die Bücher Esdras, Nehemias, Tobias, Judith und Esther, Die Heilige schrift für das Leben erklärt*, IV/2, Freiburg, 1953., 208.

⁴⁷ Usp. Paul DESELAERS, *Das Buch Tobit. Studien zu seiner Entstehung, Komposition und Theologie*, Freiburg – Göttingen, 1982., 356. Oba pojma odnose se i na Tobita i na Boga (usp. Tob 1,3; 3,2). Dakle, Tobitov izričaj (1,3) korespondira skoro doslovno onome kakav je Bog (3,2).

⁴⁸ Tema puta u ljudskome životu je biblijska misao vodilja za život i ponašanje, a nalazi se u kontekstu dvaju suprotstavljenih putova koje čovjek može birati. Put kao simbol Božjega vodstva (Pnz 1,30-33; 8,2-19) jednostavno simbolizira Zakon kao putokaz u život (Pnz 3,4). Usp. Nikola HOHNJEC, Put, dva puta kao slika za život, u: *O kraljevstvu Božjem – novo i staro*, Spomenspis B. Dude, Zagreb, 2001., 111-125.

⁴⁹ Usp. Antonio BONORA, La famiglia nel libro di Tobia, u: *La famiglia*, 14 (1986.) 2, 63.

⁵⁰ Usp. Johannes MARBÖCK, *Gottes Weisheit unter uns. Zur Theologie des Buches Sirach*, Freiburg, 1995., 20. Autor navodi da su pojmovi ἐλεημοσύνη i ἀλήθεια »znak ranožidovske etike (Ethos) u dijaspori. [...] Konkretizacija pravde u dijaspori je kao znak raspoznavanja; prema van po Zakonu o dopuštenoj hrani i obiteljskoj solidarnosti (ženidba unutar plemena), a prema unutra po milosrđu i zahvaljivanju.«

Bog će ostati vjeran svojim obećanjima o obnovi Siona i obraćenju pogana i neće se oglušiti na molitve svojih pravednika; članovi njegova naroda trebaju ostati vjerni vrednotama solidarnosti i Zakona, a svoju vjernost narod treba potvrđivati vjerom u vrijednost bračne institucije, oslobođene egoizma, koja se uklapa u Božji plan.⁵¹

4. Vjerski moral

4.1. Ženidba

Moralno učenje Knjige o Tobiji je u skladu s etikom Biblije općenito, što pokazuje i postulat zabrane ženidbe izvan plemena otaca u 4,12s. Tobit poučava sina o važnosti pristojne ženidbe i korektnoga ponašanja (4,5-12) te ga upozorava da se čuva bilo kakvog bluda, na što upućuje i Pismo s obzirom na ovu materiju (usp. Iz 20,14; Lev 18,20; Pnz 22,22). Stoga se Tobit potrudio označiti krug iz kojega se Tobija treba oženiti, a što pokazuje važnost pojma ženidbe u Tob. Uzeti ženu iz plemena svojih otaca, tradicionalna je ženidbena norma u Izraelu (usp. Iz 34,16). Iz cjelokupnih Tobitovih uputa glede izbora zaručnice za Tobiju (usp. Tob 4) vidi se da piscu na srcu leži posebna pouka. Takav primjer su pokazali i patrijarsi: Abraham (Post 11,31), Izak (Post 25,20) i Jakov (Post 28,2). Zakon je zabranjivao sinovima Izraelovim ženiti se s poganima da se ne bi kontaminirali njihovom idolatrijom. Osim toga, zabrana kontakta i uzimanje žene iz drugoga naroda ili nepropisanoga kruga, opisano je kao preljub (πορνεία).⁵²

Međutim, Tobit ide korak dalje, sužavajući još više zakonski krug ženidbe unutar istoga naroda na usko pleme otaca (ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν πατέρων σου; 4,12-17). Isto tako Tobija treba uzeti Saru za ženu ne iz požude ili nekog egoističkog interesa, već iz ljubavi prema Zakonu (8,7), što znači da je Bog isplanirao ženidbu Tobije i Sare a njihovi roditelji su je odobrili. Dakle, opći interes izraelskog naroda dolazi u prvi plan; u protivnom, tj. udajom za stranca, Sarina baština bi bila izgubljena za narod Božji.⁵³

⁵¹ Usp. Romeo CAVEDO, *La speranza del povero in Tobia*, 320–324.

⁵² Knjiga Mudrosti je puna divnih pouka mladima koji nemaju iskustava da ne padnu u grijeh preljuba: 5,3-14.20; 6,20-35; 7,1-27. Izraz *πορνεία* uglavnom se odnosi na nemoral: nečednost, razbludnost; prostitucija, blud(nost), razvrat, preljub; bilo koji oblik nezakonitoga spolnog odnosa itd. Usp. D. Giuseppe PRIERO, *Tobia*, 88.; Friedrich STUMMER, *Das Buch Tobit*, u: Friedrich NÖTCHER (ur.), *Die Heilige Schrift des Alten Testamentes*, Würzburg, 1950., 16.

⁵³ Demetrius DUMM, *Tobia*, u: Antonio BONORA – Romeo CAVEDO (ur.), *Grande commentario biblico*, Brescia, 1973., 38:9.

Moralna pouka i savjet s obzirom na brak (*monogamija*) razmatra brak pod dva vida: bludnost (πορνεία) i oholost (ὕπερηφανία). Odbiti očeve upute glede odabira životne suputnice značilo bi »oholost« (4,13), a to se tiče moralnog reda s obzirom na osobni i društveni život. Oholost je izvor svake moralne i društvene propast, a nju mrze i Bog i ljudi (usp. Izr 18,16). Dakle, važnost i veličina ženidbe tiču se ne samo budućnosti supružnika, nego i ostvarenja volje Božje, izražene u Zakonu. Ljudska svakodnevnica tako biva prožeta božanskom providnošću, a ženidba koja ima ljudsku vrijednost poprima i božansku dimenziju.

Nalog *endogamije* u Tob je veoma naglašen. On stoji u središtu Tobitovih pouka sinu i proteže se kroz cijelu Knjigu (1,9; 3,17; 6,12; 7,10s).⁵⁴ Endogamija ima svoje utemeljenje u povijesti patrijarha (4,12), u solidarnosti prema narodu (4,13), u Zakonu (6,13; 7,11-12). Ovdje se cilja na vjersku čistoću. Ženidba je snažno iskustvo što ga ostvaruju dvije osobe i ona je sveta stvar. Treba biti monogamna (8,6), iz plemena otaca, pripravljena neokaljanim životom (3,14; 4,12), sklopljena po volji Božjoj (8,7) i s blagoslovom roditelja (7,12; 8,17; 10,13), na obostranu radost supružničkih roditelja (10,13; 11,16-17) koji će u njoj vidjeti potomstvo i produžetak svojega života.

4.2. Spolni moral

Nakon što je Tobit izrekao duhovnu oporuku sinu Tobiji, prije odlaska na daleko putovanje, uslijedit će Tobitova ženidba sa Sarom, i to na putovanju, koje se čitateljima čini tek usputnim. Međutim, sve je bilo u Božjem providonosnom planu. Sara je, doduše, pokušavala udati se, ali su svi njezini muževi pronađeni mrtvi u svadbenoj sobi, odnosno umrli su u trenutku kada su se trebali spolno sjediniti s njom. Ipak, ne bi se moglo zaključiti da su odnosi bili nedopušteni ili pak da se radilo o stigmatizaciji spolnoga čina: svi muškarci koji umiru bili su zakoniti Sarini muževi.⁵⁵

⁵⁴ Usp. Helen SCHÜNGEL-STRAUMANN, *Tobit*, Freiburg – Basel – Wien, 2000., 103. Riječ »endogamija« dolazi od grč. ἐνδόν = *unutra* i γαμέω = *sklapati brak*. Riječ je o bračnoj vezi unutar neke društvene grupe. Pravilo endogamije prakticirano je u vrijeme patrijarha, a ovdje se radi o reminiscenciji na tu praksu, pri čemu autor Tob voli obojiti svoj didaktički govor povezujući ga s drevnom praksom.

⁵⁵ Vulgatin tekst Tob 6,16-22 ima tekst koji je, vjerojatno, zahvat Jeronimova pera i razmišljanja, a govori o tome kako se Tobija i Sara trebaju tri noći suzdržavati od bračnih odnosa i moliti, a tek četvrte noći mogu prići jedno drugomu kao muž i žena. Ova procedura treba biti učinjena »u strahu Gospodnjem« te kako bi imali zdravu i blagoslovljenu djecu. Vulgatin tekst Tob 6,18-22 glasi: »Tu autem cum acceperis eam, ingressus cubiculum per tres dies continens esto ab ea, [...] Transacta autem tertia nocte, accipies

Tobijin ulazak u bračnu vezu sa Sarom nije popraćen motivima iskorištavanja ili egoizma. Njih dvoje su srodne duše, predodređene Božjim planom jedna za drugu: osobni osjećaji, ljubav i naklonost nisu izraženi tek u nekoj psihološkoj perspektivi, nego puno više, oni se uklapaju u nacrt Svevišnjega. Dok u prvoj bračnoj noći (6,18) Tobija i Sara mole Boga za spas i smilovanje, Tobija se predstavlja kao uzor svakom Izraelcu da se u ključnim životnim trenucima, kada se radi o velikom projektu, najprije obrati Gospodinu za blagoslov. Nakon molitve (8,9) Tobija i Sara su zaspali, što znači da su mir i vedrina ušli u njihove živote, a u svadbenu sobu dvoje zaručnika došlo je pravo spasenje od Gospodina: naime, Sara je oslobođena od utjecaja zlog demona. Primjer ovih mladenaca pokazuje da spolnost nije doživljena kao strah, već kao krajnje ozbiljan i pozitivan čin, prihvaćen od Boga poradi njihova dobra.⁵⁶ Odnos muškaraca i žene ovdje je predstavljen kao pomoć i podrška. Pomoć ne znači zgodnu priliku, dodatni oblik pomoći ponuđen nekome koji bi još uvijek mogao ići sam, nego je treba shvatiti kao Božji način pomoći svojim koji se nalaze u bezizlaznoj situaciji (npr. Izl 15,2; 18,4), u kakvoj je bila Tobitova obitelj u prognostvu.

4.3. Molitva

Brojne su molitve na stranicama Knjige o Tobiji, koje uvijek počinju iskazivanjem pohvale Bogu te predstavljaju ključne točke, tako da David Flusser smatra ovu knjigu važnim izvorom za povijest židovske molitve.⁵⁷ Molitve izgovaraju i muške i ženske osobe, a nalazimo ih na ključnim spojevima Knjige, osobito kada se mijenja mjesto radnje. Molitve imaju veliku težinu i vrijednost, nezaobilazan su element za razumijevanje pripovijedalačke građe, pa ih se stoga može zasebno promatrati i analizirati.⁵⁸

Kada je Ana prigovorila Tobitu za njegovo ponašanje, našavši se u skoro bezizlaznoj situaciji, Tobit se molitvom obraća Bogu,⁵⁹ jer posvemašnje povjerenje u Boga i molitva daju snagu u besmislenim i tragičnim trenucima.

virginem cum timore Domini« (*Nova Vulgata biblicorum sacrorum editio*, 1998., 660–661), i ne sadrži Jeronimov dodatak o tri dana uzdržavanja od bračnih odnosa.

⁵⁶ Usp. Paul DESELAERS, *Lebensweisheit aus der Bibel*, Freiburg – Basel – Wien, 2002., 117.

⁵⁷ Usp. David FLUSSER, *Psalms, Hymns and Prayer's*, u: Michael STONE (ur.), *Jewish Writings of the Second Temple Period*, Philadelphia, 1984., 555.

⁵⁸ O molitvi u Tob vidi također u: Stefano VIRGULIN, *La preghiera nel libro di Tobia*, u: *Parola, Spirito e Vita*, 3 (1981.) 1, 47–58.

⁵⁹ Glavni junak Knjige otkriva svoju ljudsku dimenziju, manifestirajući svoju nevolju kroz plač, poput Ahileja koji također plače pružajući ruke i zazivajući svoju majku (morsku nimfu) Tetidu (*Ilijada*, 1, 348–427).

Primjeri formalne molitve (usp. Tob 3,2-6.11-15; 8,5-8.15-17; 11,13-15; 13,1-18) prate važne događaje likova, kao npr. nevolju Tobita i Sare, molitvu Tobije i Sare u prvoj bračnoj noći, Tobitovu zahvalnu molitvu nakon što je progledao. Tobitova molitva (usp. Tob 3) razvija se u tri tematska momenta: obrana Gospodnje pravednost, ispovijest vlastite grešnosti i molba da nestane s lica zemlje.

U molitvama se ogleda ne samo neki vanjsko formalni stav, nego i potpuna pripadnost Bogu, čije se ime zaziva i traži pomoć u nevolji. Paralelne molitve Tobita i Sare (3,1-6.11-15) podrazumijevaju vjeru u jednoga Boga, koji se ne brine samo općenito za svoj izabrani narod, nego i za pojedinačne sudbine. Tobit i Sara u molitvi razmišljaju o Božjoj pravednosti i mole Boga neka ih se spomene u njihovim nevoljama. Sarin molitveni jecaj događa se u krucijalnom trenutku njezina života i, za razliku od Tobitove molitve, Sarina je molitva više protkana narativnom širinom te u prozi kojom opisuje svoje stanje moli Boga za pomoć.

Molitve su protkane pouzdanjem u Boga: da je Bog milosrdan, njegovo ime je blagoslovljeno, pravedan je i istinit, naklon prema čovjeku i znade kaka je njegova nutrina. Tobitova radosna molitva, hvalospjev Bogu i nostalgija za Jeruzalemom (usp. Tob 13) nadasve su pohvala Bogu za iskazanu pomoć na životnom putu što su ga pojedinci iskusili.⁶⁰ Tobit je i u progonstvu, u dijaspori, živio svoj dijalog s Bogom te je i u takvim uvjetima imao Boga za oslonac, osluškivao je njegovu riječ i doživljavao ga kao životnu orijentaciju. Sve to pokazuje upravo završna Tobitova molitva u kojoj pjesničkim oblikom, od početka do kraja, prevladavaju oblici glagola *blagosloviti* (εὐλογέω).

Dok je Tobitovo ozdravljenje opisano riječima »vidjeti svjetlo Božje«, Sarino je okarakterizirano kao »oslobođenje od zlog demona«, što upućuje na duhovno življenje i »povratak nade«. To je plod prave molitve i zazivanja Boga cijelim svojim bićem. Takvim stavom prema Bogu Tobit je primjer bogobojažnog i pobožnog Izraelca, koji pred svojim Bogom stoji pun vjere i pouzdanja. Premda su teška stanja Tobita i Sare polazišna točka pripovijedanja u Knjizi, nesreće njih kao pravednikâ nestaju po molitvi upućenoj Bogu koja kulminira velikom radošću.

Zaključak

Na kraju analiziranja istaknutijih moralnih naglasaka Knjige o Tobiji možemo zaključiti kako je njezin pisac imao za temeljni cilj prenijeti moralnu i vjersku

⁶⁰ Usp. Paul DESELAERS, *Lebensweisheit aus der Bibel*, 122.

pouku koja je utemeljena na biblijskoj tradiciji te prilagođena situaciji prognanih i raspršenih Židova u poganskom okruženju. Zamjetljive su paralele moralnog učenja Tob s *Torom* i mudrosnom tradicijom Izraela, a zauzimanje za socijalnu pravdu je u skladu s proročkim naučavanjem VIII. stoljeća. Glavno pitanje koje tretira Tob jest ovo: Kako lojalan Božji sluga može i treba živjeti u ovom velikom i složenom svijetu? Tobitova preokupacija je moralna i asketska. Stoga je i sv. Ambrozije, nakon što je svratio pozornost na glavne značajke Tobitova moralnog lika, ostatak svoga diskursa posvetio osudi pohlepe i lihvarstva.⁶¹

Nevolja ima cilj iskušati pravednika koji treba dozvati Božju pomoć. Međutim, rezultat koji se u životu očekuje jest život oslobođen zla i viši stupanj vremenitog mira. Na obzorju ovozemaljskog života stoji postulat: Tko čini zlo, neprijatelj je vlastitome životu, a tko daje milostinju, napunit će se života (12,9-10). Dobra obitelj i moralnost Tobitu su skoro važnije od vjere, odnosno bolje su jamstvo (usp. 5,11-12). Moralni naglasci Tob govore o teškom umijeću ljudskog življenja koje donosi sa sobom poziv na sudjelovanje u otkupiteljskom nacrtu, koji pak ima karakteristike otkrivanja dobre (Božje) prisutnosti kao neiscrpne podloge blagoslova.

Čitanje Tob može se doživjeti kao svojevrsna didaktičko-moralna parabola. Takva parabolična priča pomaže razmišljati o povijesti pojedinca, odnosno o tome kako vjernik dozrijeva u svom životnom iskustvu, držeći se moralnih načela. I na kraju, kada je riječ o moralnim naglascima u Tob, možemo parafrazirati riječi nadbiskupa Ivana Šarića, citiranima na početku ovoga članka, kako se u Tob govori o djelotvornoj ljubavi, pravoj vjeri i čistom ćudorednom životu u poganskom okruženju.

⁶¹ AMBROZIJE, *De Tobia*, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, 14, Paris, 1851., 759–794 (dalje: PL). Vidi također Ambrozijeve jednostavne primjedbe na Tobita u *Epistolae* 19.5 (PL, 16, 984A), na koje je kasnije reagirao Salvian iz Marseillesa (oko 400. – 480.) i *Adversus Avaritiam* 2.4 (PL, 53, 193B). Sveti Ambrozije je koristio Tob gotovo isključivo za moralno učenje.

Summary

MORAL HIGHLIGHTS IN THE BOOK OF TOBIT

Drago ŽUPARIĆ

Catholic Theological Faculty in Sarajevo
Josipa Stadlera 5, BIH – 71 000 Sarajevo
carus@bih.net.ba

The Book of Tobit (Tb) is one of the less known books in the Old Testament. It was written sometime between the III and II centuries BC. In the first pages of the book Tobit emphasises the work of the just which brings salvation, eg. burying the dead. Tobit's moral doctrine along with other Biblical literature which is full of moral teachings is described through a description of a Jewish family in exile. Even though the book is basically speech by the pious Tobit, the moral messages and principles presented can be seen as he speaks and directs his son before departing on a long journey. The author of this article presents selected moral highlights in the Book placing them into four units: the Thora and Deuteronomy, social-political morals, justice as a structure of general morals, religious morals. The Book of Tobit records testimonies by believers who struggle with the realities of this world without any prejudice and privileges.

Key words: *The Thora, Deuteronomy, solidarity, justice, mercy, national sense, sexual morality, prayer.*